

Γκούιντο Καλότζερο

Πρώτο μανιφέστο του σοσιαφιλελευθερισμού

ΓΟΥΙΝΤΟ ΚΑΛΟΤΖΕΡΟ

ΠΡΩΤΟ ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ

Μετάφραση-επιμέλεια: Σώτη Τριανταφύλλου

Η-ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟ
ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Τίτλος πρωτοτύπου: Guido Calogero, “Primo manifesto del liberalsocialismo (1940)”, στο ίδιο *Difesa del liberalsocialismo ed altri saggi*, 2η έκδ., επιμ. Michele Schiavone & Dino Cofrancesco, Marzorati, Μιλάνο 1972 (1945), σσ. 199-220

Οι υποσημειώσεις είναι της επιμελήτριας

Προτεινόμενος τρόπος παραπομπής: Καλότζερο Γκουίντο, *Πρώτο μανιφέστο του σοσιαλφιλελευθερισμού*, Η-Εκδόσεις Πολιτειακό, Αθήνα 2016

Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.politeiako.gr/>

Πρόλογος

Όπως σημειώνει ο Νορμπέρτο Μπόμπιο στο *Liberalismo e democrazia*¹ η θεωρία (ή η ιδεολογία) του σοσιαφιλελευθερισμού παρέμεινε, μέχρι πρότινος, μια διατύπωση της ελίτ που περιοριζόταν στην ιταλική πολιτική παράδοση. Στην Ελλάδα, το «πολιτικοποιημένο» κοινό ενδιαφέρθηκε για τον ευρωκομμουνισμό και για το ρεύμα της Αυτονομίας –έναν εναλλακτικό όρο για το αντάρτικο πόλεων και την αριστερή τρομοκρατία– αλλά όχι για τα θεωρητικά κινήματα της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ο φιλελεύθερος χώρος δεν μας πολυενδιαφέρει· όσο για τον σοσιαλιστικό έχει περάσει από απίθανες περιπέτειες: από τον λαϊκιστικό, τριτοκοσμικό σοσιαλισμό του Ανδρέα Παπανδρέου μέχρι τον υπαρκτό σοσιαλισμό του ΚΚΕ και των συναφών κομμουνιστογενών σχηματισμών. Η νοοτροπία μας είναι μανιχαϊστική όπως παντού στην Ανατολή: Καλό/Κακό, Αδύναμοι/Ισχυροί, Νότος/Βορράς, Φτωχοί/Πλούσιοι – δεν αναγνωρίζουμε αποχρώσεις.

Ο Μπόμπιο προσδιορίζει τρεις αιτίες αυτής της μάλλον περιορισμένης διάδοσης του σοσιαφιλελευθερισμού, ως θεωρία, ακόμα και σε χώρες με πλουσιότερη φιλοσοφική και πολιτική παράδοση από τη δική μας. Η πρώτη αιτία είναι ότι εμφανίζεται ως μια επινόηση διανοουμένων «γραφείου», όχι «δρόμου»: ο θεωρητικός του κινήματος, ο Γκουίντο Καλότzero², αναζήτησε τη σύνθεση δύο ιδεωδών τα οποία θεωρούνταν (και εν πολλοίς θεωρούνται ακόμη) αντιθετικά και ασύμβατα: της ελευθερίας που εμπνέει το φιλελεύθερο κίνημα και της δικαιοσύνης/ισότητας που εμπνέει το σοσιαλιστικό. Αυτά τα δύο ιδεώδη απαντούν, ίσως ανεπίγνωστα, στη σύγχρονη σοσιαδημοκρατία.

Η δεύτερη αιτία μη αναγνώρισης του σοσιαφιλελευθερισμού είναι το ότι δεν αποτελεί πολεμική διατύπωση, ένα «ούτε-ούτε», αλλά θετική σύνθεση, δηλαδή ένα «και-και». Η αντίληψη διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του αντιφασιστικού αγώνα κι αυτή η ιστορική συγκυρία τον χαρακτηρίζει: ο σοσιαφιλελευθερισμός απορρίπτει το αντιφιλελεύθερο και ολοκληρωτικό-σοσιαλιστικό πνεύμα του φασισμού χωρίς να συνιστά «τρίτο δρόμο» – ή μάλλον χωρίς να παραδέχεται ότι συνιστά τρίτο δρόμο.

Η τρίτη αιτία για την έλλειψη ευρείας δημοτικότητας έγκειται σε κάποια αμφισημία στο φιλοσοφικό του υπόβαθρο. Φιλελευθερισμός μαζί με σοσιαλισμό: ακούγεται ευχάριστο. Όμως, τι είδους φιλελευθερισμός και τι είδους σοσιαλισμός; Ούτε ο φιλελευθερισμός ούτε ο σοσιαλισμός είναι όροι με ένα και μοναδικό νόημα: υπάρχουν διάφορες εκδοχές αμφοτέρων. Κι εδώ το πράγμα μπερδεύεται. Χρειάζεται επομένως να τους περιγράψουμε με ακρίβεια, αν θέλουμε να επιτύχουμε τον συνδυασμό τους.

Να ποιες είναι οι παραδοσιακές διαφορές μεταξύ αυτών των δύο ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών ρευμάτων: πρώτη, εκείνη μεταξύ οικονομίας της αγοράς –της ελεύθερης οικονομίας– και της σχεδιασμένης οικονομίας. Στη θεωρία του σοσιαφιλελευθερισμού αυτή η αντίθεση λύνεται πρακτικά, εμπειρικά, με τη συνύπαρξη μιας ιδιωτικής και μιας δημόσιας

¹ Simonelli, Μιλάνο 2006.

² Ο Guido Calogero (1904-1986) ήταν καθηγητής Ιστορίας της φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Ρώμης. Ασχολήθηκε με τη λογική του Αριστοτέλη, με τους πλατωνικούς διαλόγους, με τους Ελεάτες, καθώς και με τη θεωρία της εκπαίδευσης, τη φιλοσοφία του δικαίου και της γνώσης. Το 1966 έγινε μέλος του Ενοποιημένου Σοσιαλιστικού Κόμματος και διευθυντής του περιοδικού *Panorama*.

οικονομίας. Δεύτερη, η διαφορά ανάμεσα στο «ελάχιστο» κράτος που πρεσβεύουν οι φιλελεύθεροι και στο «μέγιστο» κράτος που αποκλείει την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και καταντά ένα τεράστιο χταπόδι πάνω από την οικονομία και την κοινωνία. Πρέπει να συμφωνήσουμε ότι η ακραία σοσιαλιστική πρόταση είναι όντως ο δρόμος προς τη δουλεία κι ότι οδηγεί υποχρεωτικά στον ολοκληρωτισμό – αν δεν συμφωνήσουμε σε αυτό, η συζήτηση περί σοσιαφιλελευθερισμού χάνει το νόημά της. Άρα, ο σοσιαφιλελευθερισμός απευθύνεται, εξ αρχής, σε όσους προβληματίζονται σχετικά με τη φύση, τη λειτουργία και το μέγεθος του κράτους, σχετικά με τη φύση και το εύρος των ατομικών δικαιωμάτων, καθώς και σχετικά με τον ρόλο του κράτους στην εξασφάλιση και προστασία αυτών των δικαιωμάτων.

Το πιο περίπλοκο πρόβλημα είναι ο συνδυασμός ισότητας και ελευθερίας: η ελευθερία είναι πρωταρχική ή ενδογενής αξία, ενώ η ισότητα θεωρείται δευτερογενής. Τι λογής ελευθερία μπορούμε να επιτύχουμε χωρίς ισότητα; Τι λογής ισότητα είναι εκείνη που θα «εξισώνει» τους πάντες; Η ισονομία δεν αρκεί: όταν ξεκινάμε από άνισες αφετηρίες, η ισονομία δεν μπορεί να καλύψει την απόσταση. Οι φιλελεύθεροι προσπαθούν να βρουν εκείνη τη δόση ισότητας που να εγγυάται τη μέγιστη ελευθερία του καθενός έναντι των άλλων. Και πάλι πρέπει να συμφωνήσουμε σε κάτι θεμελιώδες: δεν μπορούμε να κάνουμε ό,τι θέλουμε, όποτε το θέλουμε· γι' αυτό υπάρχουν οι νόμοι, οι κανόνες, η αποδεκτή και μη αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά. Η ζωή της κοινότητας θεμελιώνεται σε συμβιβασμούς. Προπάντων, βασίζεται στη μέγιστη ισότητα των ευκαιριών, όχι στην ισότητα ως απόλυτο μέγεθος.

Ο Κάρλο Ροσέλι, που προηγήθηκε του Καλότζερο, προσπάθησε να συνδυάσει τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό εκλαμβάνοντας τον πρώτο ως μέθοδο και τον δεύτερο ως στόχο. Παρέκαμψε έτσι τη δυσκολία του συνδυασμού δύο κοσμοαντιλήψεων που, εκείνη την εποχή, στη δεκαετία του 1930, φαινόταν αγεφύρωτες. Όμως, πολλά έχουν συμβεί από τότε: ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η δημιουργία του σοσιαλιστικού στρατοπέδου, ο Ψυχρός πόλεμος, η κατάρρευση του κομμουνισμού ως σύστημα (αν και όχι ως ιδεολογία), η Ευρωπαϊκή Ένωση (ως απόπειρα ομοσπονδιοποίησης), η χρηματιστικοποίηση της ελεύθερης οικονομίας, η παγκοσμιοποίηση. Γι' αυτό, σήμερα φαίνεται εύλογο να εξετάσουμε το ενδεχόμενο μιας σύζευξης που να εμπνέεται όχι μόνον από τον ορθολογισμό αλλά και από την ιστορική εμπειρία. Πράγματι, αυτή η εμπειρία έχει μειώσει τόσο τους θιασώτες του σοσιαλισμού-κομμουνισμού, όσο και εκείνους του ακραίου φιλελευθερισμού, ενώ, όπως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, έχει ενισχύει τους κοινωνικούς «κροσσούς», τον εξτρεμισμό, την επιθυμία για καταστροφή του Συστήματος. Ωστόσο, η πολιτική ωρίμανση στο πλαίσιο της δυτικής δημοκρατίας δημιουργεί, εκ των πραγμάτων, τη σύγκλιση – μια ιδέα και πρακτική που οι κομμουνιστές και οι φιλελεύθεροι του παλιού καιρού αντιμετώπιζαν με αποτροπιασμό. Κι ενώ ήταν πολύ απασχολημένοι με το να την καταγγέλλουν, η σύγκλιση έγινε, σε πολλές χώρες, μια αυτονόητη πραγματικότητα.

Όπως υπενθυμίζει ο Γκουίντο Καλότζερο, το «Πρώτο μανιφέστο του σοσιαφιλελευθερισμού», που παρατίθεται εδώ χωρίς περικοπές, συνόπισε τις συζητήσεις και τις διαμάχες που έλαβαν χώρα από το 1938 μέχρι το 1940 σχετικά με την ελευθερία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Στις συζητήσεις αυτές που έγιναν στη Ρώμη, στην Πίζα, στη Φλωρεντία συμμετείχαν πολλοί από τους μελλοντικούς πρωταγωνιστές της ιταλικής πολιτικής και πολιτιστικής ζωής της δεκαετίας του 1950 και του 1960: ο Πιέρο Καλαμαντρέι, ο Μάριο

Ντέλε Πιάνε, ο Τρίσταν Κοντινιόλα, ο Κάρλο Ρατζιάντι, ο Πάολο Μπουφαλίνοι και άλλοι.³ Ο Καλότζερο επιχείρησε μια σύνθεση αυτών των συζητήσεων με σκοπό να αποτελέσει εργαλείο κινητοποίησης· ωστόσο, όπως θα φανεί παρακάτω, το κείμενο δημοσιεύτηκε τελικά το 1945, σε ένα βιβλίο με γενικό τίτλο *Difesa del liberalsocialismo* (Υπεράσπιση του σοσιαλφιλελευθερισμού) το οποίο περιείχε κι άλλα δοκίμια του συγγραφέα.

Όταν ασχολούμαστε με τον σοσιαλφιλελευθερισμό είναι αναπόφευκτη η αναφορά μας στον φιλελεύθερο σοσιαλισμό του Κάρλο Ροσέλι⁴, αν και, στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει συνέχεια μεταξύ των δύο κινημάτων. Ο φιλελεύθερος σοσιαλισμός, σύμφωνα με το όραμα του Ροσέλι, άσκησε βαθιά επίδραση στην ιστορία του ιταλικού σοσιαλισμού μέσα από ένα μεγάλο και σύνθετο πρόγραμμα που αναπτύχθηκε σε διάφορα επίπεδα, από την οικονομία μέχρι την αναδιάρθρωση του κράτους, τον ρόλο των μαζών, το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Από την άλλη πλευρά, ο σοσιαλφιλελευθερισμός ήταν «ένα κίνημα γνώμης, μια οργάνωση για την προπαγάνδα και την αποσαφήνιση των ιδεών», όπως αναφέρει ο Καλότζερο σ' αυτή την έκδοση του 1945.

Επιπλέον, ο ορισμός του Καλότζερο ήταν σίγουρα απλουστευτικός. Στην πραγματικότητα, πέρα από τη μεγαλύτερη ή μικρότερη ικανότητά του να επηρεάσει το ιταλικό εργατικό κίνημα, το ζήτημα ήταν πιο περίπλοκο. Ξεκινώντας από μια κυρίως φιλοσοφική και νομική βάση, ο σοσιαλφιλελευθερισμός του Καλότζερο πρότεινε την ανανέωση και την ευρύτερη διάδοση του ιταλικού φιλελευθερισμού, συνδυάζοντας την ανάγκη για ελευθερία όπως τη διατύπωσε ο Μπενεντέτο Κρότσε, νοούμενη ως καθολική ηθική-πολιτική αξία –άρα αφηρημένη έννοια– με την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη. Ως εκ τούτου, διατύπωσε μια λύση προπάντων φιλοσοφική, πολιτική και νομική-θεσμική περιορισμένη από τους ισχυρισμούς του Κρότσε. Αντιθέτως, ο φιλελεύθερος σοσιαλισμός του Κάρλο Ροσέλι, κατά την κρίση του Καλότζερο, «βλέπει το θέμα κυρίως από οικονομική άποψη, καταδεικνύοντας τα πλεονεκτήματα της σοσιαλιστικής σύνθεσης της οικονομίας, δηλαδή ένα σύστημα παραγωγής που βασίζεται τόσο στην ατομική πρωτοβουλία όσο και σε ένα δίκτυο πολλαπλών συνεταιρισμών.» Με τον τρόπο αυτό όμως –συνεχίζει ο Καλότζερο– το πρόβλημα της σύνθεσης της πολιτικής ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης μεταφέρθηκε αποκλειστικά στο πεδίο της οικονομίας και περιορίστηκε στη σύνθεση των φιλελεύθερων δομών με τις σοσιαλιστικές δομές του παραγωγικού συστήματος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι για τον Καλότζερο ο σοσιαλφιλελευθερισμός αντιπροσωπεύει μια ιδανική, θεωρητική σύνθεση προτού διατυπωθεί σε συγκεκριμένη και λειτουργική πρόταση. Η φιλοδοξία του Καλότζερο, όπως συνοψίζει ο Νορμπέρτο Μπόμπιο στην εφημερίδα *Λα Στάμπα* (21 Δεκεμβρίου

³ Ο Piero Calamandrei (1889-1956) ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του Κόμματος της Δράσης, ο Mario Delle Piane (1914-1989) είναι γνωστός, μεταξύ άλλων, από τη διατριβή του για την πολιτική σκέψη του Gaetano Mosca, ο Tristan Codignola (1913-1981) ήταν βουλευτής του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ο Carlo Raghianti (1919-1987) ήταν κριτικός τέχνης που συμμετείχε σε διάφορους καλλιτεχνικούς θεσμούς και ο Paolo Bufalini (1915-2001) ήταν κομμουνιστής βουλευτής.

⁴ Βλ. Carlo Rosselli, *Socialismo liberale*, επιμ. John Rosselli, εισ. Norberto Bobbio, Einaudi, Τορίνο 1979 (ελλ. έκδ.: *Φιλελεύθερος σοσιαλισμός*, 2η έκδ., μτφρ. Αχιλλέας Καλαμαράς, Πόλις, Αθήνα 2013· 1η έκδ., Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2005).

2001), είναι «να συνδυάσει τα δύο οικουμενικά αιτήματα της ελευθερίας και της ισότητας που θεμελιώνονται σε ένα πνεύμα που, κατά βάθος και παρά το κοσμικό πλαίσιο, προκύπτει από το Ευαγγέλιο. Παρόμοια τάση μπορούμε να συναντήσουμε ακόμη και σε ορισμένους συγγραφείς που πρόσκεινται στο βρετανικό Εργατικό Κόμμα, μια πολιτική εμπειρία που ο Καλότζερο διατήρησε ως θεμελιώδες σημείο αναφοράς για το μέλλον της δημοκρατίας μας και, ιδίως, της αριστεράς.»

Το «Πρώτο μανιφέστο του σοσιαλφιλελευθερισμού», ήταν το αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου συζητήσεων, συνεδρίων και συναντήσεων, όχι μόνο μεταξύ ανθρώπων με συγγενική κουλτούρα, αλλά και με εκπροσώπους άλλων πολιτικών ρευμάτων καθώς και με διανοουμένους του αντιφασισμού. Αυτή η πολιτιστική συμβολή είχε ζωτική σημασία για τον ορισμό της ιδεολογίας και του προγράμματος του κινήματος. Ωστόσο, πιο εντατική συνεργασία ήταν εκείνη ανάμεσα στον Καλότζερο και στον Άλντο Καπιτίνι.⁵

Η σχέση με τον Καπιτίνι χρονολογούνταν από την κοινή αντιφασιστική δέσμευση στη Σχολή Ανωτάτων Σπουδών της Πίζας και όπως έγραφε ο Τζοβάννι ντε Λούνα⁶, «μεταξύ των δύο υπήρχε σχεδόν τέλεια συμπληρωματικότητα». Από το 1937 ο Καλότζερο και ο Καπιτίνι είχαν σχεδιάσει να διατυπώσουν την αντιφασιστική τους στάση ως συνάντηση μεταξύ φιλελευθέρων και σοσιαλιστών την οποία θεωρούσαν τον καλύτερο τρόπο καθοδήγησης των συνειδήσεων των νέων ανθρώπων.

Έτσι, το Μανιφέστο ανταποκρινόταν στην ανάγκη να καθοριστεί η ιδεολογία και το πρόγραμμα του φιλελεύθερου κινήματος. Την ιστορία της σύνταξης αυτού του προγραμματικού κειμένου διατρέχει ο Καλότζερο στην έκδοση του 1945. Όπως μπορεί να δει κανείς από μια υποσημείωση, το πρώτο σχέδιο του Μανιφέστου εκπόνησε ο Τομάσο Φιόρε⁷ στις αρχές του 1940. Η τελική έκδοση έγινε στη Ρώμη, μετά από μια συνάντηση στη μικρή πόλη Πράτικα ντι Μάρε, στην ακτή του Λάτσιο, στις 21 Απριλίου 1940. Στη συνάντηση παραβρέθηκαν ο Γκολφάγκο Τζούσι, ο Τζατσίντο Καρντόνα⁸, ο Πάολο Μπουφαλίνι και άλλοι. Το Μανιφέστο αναθεωρήθηκε αργότερα εκείνο το καλοκαίρι και μια έκδοσή του κειμένου με τίτλο «Σημειώσεις για την έννοια του κράτους» κυκλοφόρησε παράνομα σε όλη την Ιταλία. Το 1945 μόνο δύο αντίτυπα είχαν απομείνει λόγω του ότι έγιναν πολλές συλλήψεις και τα ίδια τα μέλη του κινήματος κατέστρεφαν τα πολυγραφημένα έγγραφα για να μην πέσουν στα χέρια της αστυνομίας. Για μερικά χρόνια επικρατούσε σιγή. Ένας μάρτυρας από εκείνες τις ημέρες, ο Τζούλιο Μπουτίτσι, έγραψε αργότερα για τη σύλληψη του Καλότζερο που «τον έστειλαν στο Αμπρούτσο, όπου, τον Αύγουστο, τον επισκέφτηκα για να του δείξω μια τελική έκδοσή του

⁵ Ο Aldo Capitini (1899-1968) ήταν πολιτικός φιλόσοφος, εκπρόσωπος του κοινωνικού Καθολικισμού και του κινήματος της μη-βίας.

⁶ Ο Giovanni De Luna (γενν. 1943) είναι ιστορικός, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Τορίνο. Βλ. *La rivoluzione democratica e il Partito d'azione*, Κέντρο Μελετών Πιέρο Γκομπέτι, Τορίνο 1979.

⁷ Ο Tommaso Fiore (1884-1973) ήταν δήμαρχος της Αλταμούρας (περιοχή του Μπάρι) και ένας από τους πρωτοπόρους του ιταλικού κεντρισμού. Ως υπέρμαχος της ομοσπονδιακής ιδέας, ο Fiore πίστευε ότι μόνο έτσι θα λύνονταν τα προβλήματα της Νότιας Ιταλίας. Συνεργαζόταν στην επιθεώρηση *Rivoluzione liberale* (1922-1925).

⁸ Ο Wolfango Giusti (1901-1980) ήταν σλαβολόγος. Ο Giacinto Cardona ήταν γερμανιστής και ιδρυτικό στέλεχος του Κόμματος της Δράσης.

Μανιφέστου, την οποία είχα απομνημονεύσει για προληπτικούς λόγους, για να μην την υποκλέψει η αστυνομία.»⁹ Τελικά, το 1945 το Μανιφέστο του σοσιαλφιλελευθερισμού δημοσιεύτηκε ως «ανέκδοτο κείμενο» στον προαναφερθέντα τόμο με τίτλο *Υπεράσπιση του σοσιαλφιλελευθερισμού* του Γκουίντο Καλότζερο.

Το κείμενο χωρίζεται σε δώδεκα παραγράφους και, ενώ δεν αναφέρεται πουθενά η λέξη «φασισμός» –για λόγους προφύλαξης– περιγράφει τις αρχές και τη δομή ενός νέου δημοκρατικού κράτους εντελώς αντίθετου από το φασιστικό. Στο κράτος αυτό, που δεν έχει μολυνθεί από τον ιδίο του εθνικισμού, γεννιέται το ευρωπαϊκό πνεύμα από τον αναγκαίο συγκρητισμό μεταξύ φιλελευθερισμού και σοσιαλισμού.

Οι παράγραφοι 11 και 12 αφορούν την εξωτερική πολιτική του νέου κράτους, με μια προσέγγιση που πιστεύουμε ότι εμπνέεται από ένα από τα πιο καινοτόμα στοιχεία του φιλελεύθερου σοσιαλισμού του Ροσέλι: την κριτική της εθνικής και εθνικιστικής αντίληψης του κόσμου. Όπως είχε κάνει το 1935 ο Ροσέλι, ο Καλότζερο αντικαθιστά την πολιτική αντίληψη που συνδέεται με το εθνικό κράτος με την προοπτική μιας διεθνούς αντίληψης: «Οι σοσιαλφιλελεύθεροι εμπνέονται, για να χαράξουν την εξωτερική τους πολιτική, από τα ιδανικά της διεθνούς αλληλεγγύης, υποστηρίζοντας οτιδήποτε θα μπορούσε να τα ευνοήσει: αφοπλισμό, ευρωπαϊκή ομοσπονδία, δικαστικές αρχές και μέσα εξαναγκασμού για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. [...] Τόσο για τον διεθνιστικό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής, όσο και για την ουσιαστική ανεξαρτησία της συνολικής ηθικής της πολιτικής από τα αυστηρά εθνικά δόγματα, οι σοσιαλφιλελεύθεροι δεν περιορίζονται στα σύνορα μιας χώρας. Ως εκ τούτου, καλούν να δημιουργηθεί μια διεθνής κοινότητα, που να αποτελείται από όλους όσους, σε οποιαδήποτε χώρα, μοιράζονται τη θεωρία και τα ιδανικά τους. Αυτή η «Διεθνής» είναι ένα δέντρο ελευθερίας που δεν πρέπει να πεθάνει· με τις ιδέες του και την πρακτική του προτείνει ηθική και κοινωνική ανανέωση, δημιουργώντας έναν πολιτικό πολιτισμό όπου συναντώνται τα διάφορα ρεύματα και οι στάσεις: μέσα από αυτή την πολυπλοκότητα θα προκύψει η ιστορική γονιμότητα.»

Στο Μανιφέστο δεν υπογραμμίζεται η εθνική κυριαρχία, αλλά η ανάγκη για ηθική ανανέωση και διεθνή αναδιοργάνωση σε καινούργια βάση. Στην δεκαετία του 1940 ο πόλεμος ήταν πλέον πραγματικότητα και επέβαλε ένα νέο όραμα για την παγκόσμια ισορροπία, ένα όραμα που να μην επικεντρώνεται στις σχέσεις ισχύος, αλλά σε ορισμένους υπερεθνικούς οργανισμούς που επιβάλλουν τους ίδιους κανόνες σε όλους.

Στον Καλότζερο και στον Καπιτίνι δεν υπάρχει, όπως δεν υπήρχε ούτε στον Ροσέλι, η «ισχυρή ιδέα», η επαναστατική ερμηνεία των οπαδών του ιταλικού φεντεραλισμού, του «Μανιφέστου του Βεντοτένε»¹⁰ σύμφωνα με το οποίο μόνο κάτω από την απόλυτη κυριαρχία του εθνικού κράτους θα μπορούσε να επιτευχθεί μια ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Εξάλλου, κατά τη γνώμη των φεντεραλιστών του 1941, ο φασισμός δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το προϊόν της κρίσης του ευρωπαϊκού συστήματος των κυρίαρχων κρατών.

⁹ Giulio Buttici, *Dal Risorgimento al Partito d'Azione: ricordi e cronache di un quarantennio*, R. Carabba, Λαντσάνο 1980.

¹⁰ Πρόκειται για το προγραμματικό κείμενο του Altiero Spinelli και του Ernesto Rossi που καλούσε τις χώρες της Ευρώπης να ενωθούν σε ομοσπονδία. Κυκλοφόρησε το 1941 μέσα από το δίκτυο της ιταλικής Αντίστασης.

Ωστόσο, υπήρχε ήδη η αντίληψη ότι η κρατική κυριαρχία έπαιζε μικρότερο ρόλο στην ευρωπαϊκή οικοδόμηση από ό,τι στο παρελθόν.

Σημείωση σχετικά με την πηγή: οι πρώτες σελίδες του Μανιφέστου τυπώθηκαν το 1944 στο Παλέρμο από τις εκδόσεις Δικαιοσύνη και Ελευθερία, με ένα σχόλιο του Τζοβάννι Γκουάιτα.¹¹ Το 1945, ο τόμος *Υπεράσπιση του σοσιαλφιλελευθερισμού* εκδόθηκε στη Ρώμη, όπως προαναφέρθηκε, και περιείχε το πλήρες κείμενο του Μανιφέστου, μαζί με το Δεύτερο Μανιφέστο, που γράφτηκε λίγο μετά το πρώτο (με μια πολύ σύντομη περίληψη του πρώτου για να διευκολυνθεί η ανάγνωση), καθώς και άλλα δοκίμια. Τέλος, το 1972, το Μανιφέστο δημοσιεύτηκε στη δεύτερη έκδοση της *Υπεράσπισης*, στο Μιλάνο αυτή τη φορά, με μια ενδιαφέρουσα εισαγωγή του Μισέλε Σιαβόνε και του Ντίνο Κοφραντσέσκο. Το πρωτότυπο είναι προς το παρόν εκτός κυκλοφορίας αλλά είναι διαθέσιμο στη Βιβλιοθήκη Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας της Ρώμης.

¹¹ Ο Giovanni Guaita (γενν. 1962) είναι ιστορικός, ειδικευμένος στην ιστορία της χριστιανικής Ορθοδοξίας.

Πρώτο μανιφέστο του σοσιαλφιλελευθερισμού

Γκουίντο Καλότζερο

1. Στα θεμέλια του σοσιαλφιλελευθερισμού υπάρχει η αντίληψη της ουσιώδους ενότητας και ταυτότητας, καθώς και το ιδανικό της λογικής. Αυτή την αντίληψη υποστηρίζει και δικαιολογεί τόσο ο σοσιαλισμός στην ανάγκη του για δικαιοσύνη, όσο και ο φιλελευθερισμός. Το ιδανικό της λογικής συμπίπτει με την ηθική αρχή με την οποία αποτιμώνται, στο παρελθόν και στο μέλλον, η ανθρωπότητα και ο πολιτισμός: η αρχή μέσω της οποίας αναγνωρίζουμε τον εαυτό μας έναντι των άλλων και την ισότητα των δικαιωμάτων όλων. Ως μέρος αυτής της οικουμενικής ηθικής φιλοδοξίας, ο φιλελευθερισμός και ο σοσιαλισμός χαρακτηρίζονται ως έννοιες παράλληλες και συμπληρωματικές, η καθεμία από τις οποίες επιχειρεί την ορθότερη αναλογία των ελευθεριών. Ο φιλελευθερισμός θέλει την ελευθερία ισόποσα κατανομημένη – έτσι ώστε να μπορούν να κάνουν χρήση αυτής όλοι οι πολίτες, να εκφράζουν δηλαδή ελεύθερα την προσωπικότητά τους με όλες τις πιθανές μορφές έκφρασης. Ο σοσιαλισμός θέλει ισόποσα κατανομημένο το άλλο μεγάλο αγαθό, τον πλούτο. Και μάλιστα έτσι ώστε η χρήση του από τον καθένα να μην παραβιάζει και να μην επηρεάζει τη χρήση του από τους άλλους. Ο σοσιαλισμός θέλει να απολαμβάνει τον πλούτο όλος ο κόσμος σε όλες τις νόμιμες μορφές του.

Ο φιλελευθερισμός επιζητεί την ισότητα και τη σταθερότητα των δικαιωμάτων και των νόμων, χωρίς διακρίσεις θρησκείας, φυλής, κάστας, κοινωνικής τάξης, πολιτικών πεποιθήσεων. Θέλει οι κανόνες δικαίου να εξαρτώνται από τη βούληση των πολιτών, η οποία εκφράζεται σύμφωνα με την αρχή της πλειοψηφίας· θέλει τη συμμετοχή των πολιτών στην κυβέρνηση και στις δημόσιες υποθέσεις· θέλει την ελευθερία της σκέψης, του Τύπου, του συνεταιρίζεσθαι, της δημιουργίας κομμάτων, του αμοιβαίου ελέγχου κυβερνήσεων-κυβερνωμένων, πράγμα που θεωρεί προϋπόθεση για την εκδήλωση και την τελειοποίηση της πολιτικής ηθικής. Θέλει την ελευθερία της θρησκείας, επιτρέποντας σε όλους να λατρεύουν τον Θεό τους εν ειρήνη.

Παραλλήλως, ο σοσιαλισμός, μολονότι αναφέρεται στον «πλούτο» τοποθετεί στην ηθική συνείδηση των ανθρώπων την αρχή που απαντά τόσο στα χριστιανικά ιδανικά όσο και στον [Τζουζέππε] Μαντσίνι¹²: δηλαδή τη δικαιοσύνη και την ισότητα. Επομένως, πρέπει να εξυψωθούμε ψυχικά ώστε να εργαζόμαστε και να παράγουμε χωρίς να εμπνεόμαστε από μανία κέρδους. Σοσιαλισμός σημαίνει ότι ένας άνθρωπος πρέπει να αποζημιώνεται με τον πλούτο που παράγει για την εργασία του, για τον κόπο του. Δεν αναγνωρίζει δηλαδή το καθαρό συμφέρον του κεφαλαίου· αναγνωρίζει την αμοιβή για μια πραγματική δραστηριότητα και θέλει να διοχετεύεται ο πλούτος στην κοινωνία μέσω του κράτους σε επαρχιακό, δημοτικό και συνεταιριστικό επίπεδο. Ο σοσιαλισμός εξασφαλίζει σε όλους το δικαίωμα να συμμετέχουν στην κοινή εργασία και να επιτυγχάνουν την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους. Επίσης, προβλέπει ειδική ενίσχυση για όσους εξακολουθούν να βρίσκονται σε

¹² Giuseppe Mazzini, *Scritti editi e inediti di Giuseppe Mazzini*, 20 Τόμοι, επιμ. Aurelio Saffi & Ernesto Nathan, Per cura degli editori, Ρώμη 1861-1904.

μειονεκτική θέση. Θέλει μια κοινωνία με τη μέγιστη δυνατή καινοτομία (και με τη μοναδική επιφύλαξη η ταχύτητα και το μέγεθος της καινοτομίας να μην επηρεάζει αρνητικά τη διάρκειά της) προκειμένου να δημιουργηθούν προοδευτικά οι πολιτικές και νομικές δομές που προωθούν τον πολιτισμό στην κατεύθυνση του ιδανικού, της αυξανόμενης κοινωνικοποίησης του πλούτου.

Επιπλέον, σχετικά με αυτές τις προσδοκίες, τόσο ο φιλελευθερισμός όσο και ο σοσιαλισμός αναγνωρίζουν ότι το καθένα από τα δύο μεγάλα συμπλέγματα ηθικών και πολιτικών ιδεωδών που υιοθετούν είναι συνδεδεμένα με αμέτρητα εμπόδια και με ειδικές προϋποθέσεις υλοποίησης. Όποιος παλεύει με τη δυστυχία δεν έχει την πολυτέλεια να ασκήσει την απλή ελευθερία να γνωμοδοτεί και να ψηφίζει, να αναπτύσσει και να εμβαθύνει την πνευματικότητά του. Όποιος υπόκειται σε δικτατορία, δεν μπορεί να απολαμβάνει, με ήσυχη τη συνείδηση, την αύξηση του οικονομικού επιπέδου της ζωής, εφόσον δεν υπάρχει ελευθερία στη διαχείριση της κοινής περιουσίας. Δεν μπορούμε να απολαμβάνουμε την ελευθερία χωρίς υλική ευημερία, ούτε να διαχειριζόμαστε την ευημερία χωρίς δικαιοσύνη και ελευθερία. Δεν μπορούμε να είμαστε στα σοβαρά φιλελεύθεροι χωρίς να είμαστε σοσιαλιστές, ούτε να είμαστε στα σοβαρά σοσιαλιστές χωρίς να είμαστε φιλελεύθεροι. Όποιος έχει καταλήξει σε αυτή την πεποίθηση είναι πεπεισμένος ότι ο πολιτικός πολιτισμός προχωρεί όταν η συνείδηση και οι θεσμοί του φιλελευθερισμού εργάζονται για να επινοήσουν και να οικοδομήσουν πιο δίκαιες κοινωνικές συνθήκες, και όταν η συνείδηση και οι θεσμοί του σοσιαλισμού εργάζονται για να καταστεί δυνατή και να διευρυνθεί η ελευθερία σύμφωνα με το φιλελεύθερο σχέδιο.

2. Ο σοσιαλφιλελευθερισμός σκοπεύει έτσι να επιβεβαιώσει και να εμβαθύνει τις βασικές ηθικές και πολιτικές αξίες που έχουν υπερασπιστεί οι δύο εν λόγω μεγάλες παραδόσεις. Γι' αυτό απορρίπτει σθεναρά τη αντίληψη της εγγενούς ασυμβατότητας του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού, ενώ δεν αρνείται την ύπαρξη ενός φιλελευθερισμού που δεν μπορεί να εναρμονιστεί με τον σοσιαλισμό, καθώς και ενός σοσιαλισμού που δεν μπορεί να εναρμονιστεί με τον φιλελευθερισμό.

Ο πρώτος είναι ο απλοϊκός φιλελευθερισμός: ο φιλελευθερισμός εκείνων που ζητούν την ελευθερία για τον εαυτό τους χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την ελευθερία των άλλων. Αυτοί οι ζηλωτές της ελευθερίας πρέπει να θυμηθούν ότι η αγάπη για την ελευθερία σημαίνει να αγαπάς τη δικαιοσύνη, η οποία, εξ ορισμού, περιορίζει την ελευθερία τους παραχωρώντας ίση ελευθερία στους άλλους. Υπάρχει επίσης ο συντηρητικός και αναχρονιστικός φιλελευθερισμός: ο φιλελευθερισμός εκείνων που αναγνωρίζουν την ελευθερία των άλλων και τα παραδοσιακά ατομικά και πολιτικά τους δικαιώματα, αλλά στο πεδίο της οικονομίας δεν ανέχονται περιορισμούς με αποτέλεσμα να αυξάνουν τις πιθανότητες να πεθάνει κάποιος από την πείνα. Αυτοί οι φιλελεύθεροι ανάγουν την ελευθερία σε υπέρτατη αξία παραμερίζοντας τη δικαιοσύνη: στον σοσιαλφιλελευθερισμό δεν υπάρχει απόκλιση μεταξύ του ιδανικού της κοινωνικής δικαιοσύνης και του ιδανικού της ελευθερίας – γίνεται λοιπόν λόγος για «δίκαιη ελευθερία». Η αναγνώριση του δικαιώματος της ελευθερίας των άλλων δεν εκδηλώνεται μόνο με τη θέληση αλλά με κανόνες που διέπουν τη δημόσια και ιδιωτική διοίκηση ακόμα και τους μισθούς των εργαζομένων, περιορίζοντας την αυθαιρεσία των

κυβερνώντων και των εργοδοτών: οι σοβαροί φιλελεύθεροι δεν θεωρούν ανελεύθερους ή ανώφελους αυτούς τους κανόνες. Ο καλύτερος φιλελευθερισμός είναι εκείνος που ενδιαφέρεται για την οικονομική κατάσταση των ανθρώπων.

Το είδος του σοσιαλισμού που δεν μπορεί να συμβαδίσει με τον φιλελευθερισμό είναι ο μαρξιστικός και αυταρχικός, ο οποίος αναθέτει στη δικτατορία του προλεταριάτου τις συνθήκες της μελλοντικής ελευθερίας. Αυτός ο σοσιαλισμός πρεσβεύει ότι το ιδανικό της κοινωνικής δικαιοσύνης προκύπτει από την οικονομική επιστήμη και προσδοκά να αναδειχθεί αναπόφευκτα νικητής μέσω της ορθολογικής πορείας της ιστορίας.

Στην εσωτερική του εξέλιξη, ο καλύτερος σοσιαλισμός εγκαταλείπει αυτές τις παλιές ιδέες που δικαίως απέρριπταν την ελευθερία χωρίς δικαιοσύνη του συντηρητικού φιλελευθερισμού, αλλά ταυτοχρόνως προωθούσαν δικαιοσύνη χωρίς ελευθερία – δηλαδή μια ολοκληρωτική ουτοπία. Ο καλύτερος σοσιαλισμός δεν έχει την αυταπάτη ότι ο κοινός πλούτος μπορεί να κατανεμηθεί προς το συμφέρον όλων μέσα από την άσκηση του ελέγχου και την εμπειρία της νομικής ελευθερίας: χρειάζεται ένα περιβάλλον κριτικής, νομιμότητας και ελευθερίας.

Αυτός ο σοσιαλισμός βασίζεται στην ελευθερία και ριζώνει στη βαθύτερη κοινωνική φιλοδοξία του ανθρώπου: διψά για δικαιοσύνη και δεν αρκείται στις ελευθερίες χωρίς περιεχόμενο· έτσι, συγκλίνει ή και συμπίπτει με τον σοσιαλφιλελευθερισμό.

3. Αν εξετάσουμε το ζήτημα της σύγκρουσης και της συμφωνίας μεταξύ φιλελευθερισμού και σοσιαλισμού, όχι τόσο από την πιο ριζοσπαστική ηθική-πολιτική άποψη αλλά από την ιστορική και οικονομική, προκειμένου να αντλήσουμε διδάγματα από τις τελευταίες εξελίξεις στην τεχνολογία και την οικονομία, επιβεβαιώνεται ότι ο καλύτερος φιλελευθερισμός είναι ουσιαστικά σύμφωνος με τον καλύτερο σοσιαλισμό: τα στοιχεία που αποκλίνουν είναι τα χειρότερα του ενός και του άλλου.

Ο σοσιαλισμός, όπως έγινε σαφές από την οικονομική αδυναμία της εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου κολεκτιβισμού, δεν μπόρεσε να διαχειριστεί την αγορά, την αγοραπωλησία ούτε απλών προϊόντων όπως είναι τα παπούτσια και τα μαντίλια. Στον κολεκτιβισμό δεν αγοράζουμε ούτε πουλάμε, διότι όλα μάς τα παρέχει το κράτος, το οποίο με τη σειρά του δεν εγγυάται καμιά ιδιωτική νομική πράξη ανταλλαγής ή αγοράς. Αλλά για να αποφευχθεί η αδιαφορία του ατόμου για τη φροντίδα και την εξοικονόμηση πλούτου που το κράτος παρέχει στο σύνολο, έπρεπε να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός ελέγχου της έλλογης χρήσης των κοινωνικών παροχών από τον κάθε πολίτη – πράγμα που οδήγησε στη δημιουργία ιδιωτικού συμφέροντος και ιδιωτικής οικονομίας. Τίποτα, ως εκ τούτου, δεν είναι πιο νεφελώδες από την πλήρη κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, από την ολική μετατροπή του ιδιωτικού δικαίου σε δημόσιο δίκαιο.

Για να διορθωθούν τέτοιοι παραλογισμοί στένεψε το πεδίο εφαρμογής της προβλεπόμενης κολεκτιβοποίησης από την «ιδιωτική περιουσία» στα «μέσα παραγωγής». Αλλά η διάκριση αυτή τόσο στον τύπο της περιουσίας όσο και στον τύπο της τεχνικής και οικονομικής λειτουργίας, αν και σημαντική και χρήσιμη για τους σκοπούς του αρχικού προσανατολισμού, δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανή να λύσει οριστικά τα προβλήματα. «Μέσα παραγωγής» σημαίνει κεφάλαιο και εργασία που το δημιουργεί – αλλά ο σοσιαλισμός

απαγορεύει στους εργαζομένους να κατέχουν τις αποταμιεύσεις τους, ενώ απαιτεί από αυτούς πειθαρχία ως κίνητρο ζωής και πνεύμα λιτότητας που να συμβαδίζει με την κοινωνική πρόνοια. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι τόσο η προσφυγή στην ανακριβή έννοια των «μέσων παραγωγής», αλλά κυρίως στην εργασία, στην ιδέα περί καταπολέμησης όλων των μορφών εισοδήματος από την καπιταλιστική εκμετάλλευση της εργασίας, δηλαδή ό,τι συμβαίνει στη μεγάλη αγροτική και βιομηχανική ιδιοκτησία. Ο σοσιαλφιλελευθερισμός είναι προφανώς ευνοϊκός στο πεδίο της μεγάλης αγροτικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας αλλά υποστηρίζει ένα σύστημα συλλογικής ιδιοκτησίας και διοίκησης που θα βασίζεται στη σταδιακή άνοδο του εκπαιδευτικού και τεχνικού επιπέδου των εργαζομένων.

Όσο για τον φιλελευθερισμό, η απόλυτη αδυναμία να εφαρμόσει τη θεμελιώδη οικονομική αρχή του οφείλεται επίσης στην εξέλιξη της τεχνικής και της σύγχρονης οικονομίας. Η υπόθεση του ελεύθερου ανταγωνισμού σε μια ελεύθερη αγορά, η οποία προσφέρει σε όλους ίσες ευκαιρίες παρέμβασης, έχει παραμείνει υπόθεση: στην πραγματικότητα, η συγκέντρωση της τεχνικής και της σύγχρονης οικονομικής παραγωγής οδηγεί σε περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές ανισότητες στις συνθήκες ανταγωνισμού στην αγορά. Το άτομο ανταγωνιστής και παραγωγός απορροφάται όλο και περισσότερο από τους μεγάλους καπιταλιστικούς οργανισμούς, στους οποίους τελικά γίνεται μισθωτός. Έτσι, για πολλούς οργανισμούς –επικοινωνιών, παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, φυσικού αερίου κτλ.– που παρέχουν δημόσιες υπηρεσίες δεν έχει πλέον νόημα να μιλάμε σήμερα για τον φιλελευθερισμό ως τον βέλτιστο τρόπο οικονομικής παραγωγής. Κάθε καλός φιλελεύθερος είναι πλέον πεπεισμένος ότι σε όλες τις περιπτώσεις όπου ο ανταγωνισμός χρειάζεται αυτοέλεγχο, πρέπει να δεχόμαστε κοινοτικό έλεγχο, εθνικοποίηση ή κάποιο άλλο σύστημα διοικητικής συμμετοχής για τη διασφάλιση των καταναλωτών από μια ανισόρροπη αύξηση τιμών ή μείωση ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών του ιδιώτη κεφαλαιούχου.

Αλλά αυτό σημαίνει ότι, και εδώ, το μοναδικό πρόβλημα είναι η συνεχώς μεταβαλλόμενη επάρκεια των τεχνικών και νομικών εργαλείων για τις απαιτήσεις της κοινωνίας και για την ενεργοποίηση του ατόμου προκειμένου να επεκτείνει τις δυνατότητές του στην οικονομική παραγωγή. Παράλληλα, χρειάζεται μηχανισμός που να διορθώνει τις πιθανές μορφές λιγότερο δίκαιης κατανομής του παραγόμενου πλούτου. Ο ελεύθερος ανταγωνισμός διατηρείται και προωθείται σε όλες τις περιπτώσεις όπου ικανοποιούνται οι αναγκαίες προϋποθέσεις ώστε να ενθαρρύνει την ατομική πρωτοβουλία και να λειπαίνει τις ανισότητες στην επίτευξη και κατανομή του πλούτου. Ο ανταγωνισμός πρέπει να περιορίζεται ή και να καταργείται στις περιπτώσεις όπου δεν αρκεί η αυτορρύθμιση και χρειάζεται ρύθμιση επεμβατική.

Δεν είναι λοιπόν λογική ούτε η απόλυτη συλλογικότητα, ούτε ο απόλυτος ατομισμός. Τόσο η κοινότητα όσο και το άτομο πρέπει να εκπαιδεύουν ως προς την ηθική της εργασίας, ως προς την αξία της ίσης κατανομής μεταξύ των ατόμων του πλούτου που προέρχεται από την κοινή εργασία. Στην ανάγκη για την πρώτη πτυχή της εκπαίδευσης απαντά η αλήθεια του οικονομικού φιλελευθερισμού: στην απαίτηση της δεύτερης πτυχής, η αλήθεια του κολεκτιβισμού. Η πρώτη οδηγεί τους ανθρώπους να δραστηριοποιούνται στην παραγωγή, η δεύτερη στη δικαιοσύνη της

κατανομής. Όπως δεν υπάρχει οικονομία χωρίς παραγωγή και κατανομή, δεν μπορεί να υπάρξει οικονομία χωρίς ατομισμό και συλλογικότητα.

4. Εμπνευσμένος από αυτό το σκεπτικό, ο πολιτικός πολιτισμός του αύριο θα πρέπει να αποκαταστήσει, να ανανεώσει ή να δημιουργήσει μια σειρά θεσμών, τον συγκεκριμένο χαρακτήρα και φυσιογνωμία των οποίων δεν μπορούμε φυσικά να καθορίσουμε προτού βρεθούμε μπροστά στην ιστορική κατάσταση που πρόκειται να διαχειριστούν. Πρέπει, λοιπόν, να προσέξουμε τον κίνδυνο του ουτοπισμού που δεν είναι λιγότερο καταστροφικός από την αδράνεια και την αποδοχή τετελεσμένων γεγονότων, από την τάση να περιμένουμε από την πορεία των ιστορικών γεγονότων να δώσουν λύση σε κάθε πρόβλημα. Αντιθέτως, πρέπει να κινητοποιήσουμε τα κριτήρια της πολιτικής και ηθικής κρίσης.

Για να αποφευχθεί ο διπλός κίνδυνος του αφηρημένου ουτοπισμού που προβλέπει τα πάντα και του ιστορικισμού που δεν προβλέπει τίποτα, πρέπει πρώτα να διακρίνουμε στα δόγματα και στα πολιτικά προγράμματα τι είναι απόλυτη αξία και αλήθεια, η οποία δεν προέρχεται από τα γεγονότα αλλά αποτελεί κριτήριο για να κρίνουμε τα γεγονότα και να αντιδράσουμε σε αυτά, να ενεργήσουμε έτσι ώστε να φέρουμε την πραγματικότητα πιο κοντά στα ιδεώδη και στις αξίες: τα μέσα πρέπει να μελετηθούν, να σχεδιαστούν, να προγραμματιστούν και να προσαρμοστούν στις ιδιαίτερες και συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες της ιστορικής κατάστασης. Το ουσιώδες περιεχόμενο του σοσιαφιλελευθερισμού, εφόσον ενέχει τις υπέρτατες αξίες της δικαιοσύνης και της ελευθερίας, δεν είναι κάτι που μπορεί να αλλάξει με τις ιστορικές συνθήκες, που η ιστορία μπορεί να επικυρώνει ή να ακυρώνει με νίκες ή ήττες. Οι βασικές αρχές που διατυπώνει ο σοσιαφιλελευθερισμός είναι διαχρονικές και θα ισχύουν όσο υπάρχουν άνθρωποι στη γη, αφού οι άνθρωποι μπορούν να είναι δίκαιοι ή άδικοι, μπορούν επίσης να επιτεθούν εναντίον της δικαιοσύνης, αλλά δεν μπορούν να αντιστρέψουν τους κανόνες της ηθικής και του πολιτισμού.

Μετά από κάποιες λυπηρές ήττες όπου η ιστορία μάς διδάσκει πως η δικαιοσύνη και η ελευθερία δεν είναι αυτές που πρέπει κι ότι δεν αξίζει να πιστεύουμε σ' αυτές, κερδίζει έδαφος η θρησκεία που υπόσχεται να τις εξασφαλίσει. Έτσι όμως χάνουμε τον προσανατολισμό μας και δεν μπορούμε να διακρίνουμε τις αξίες από τα γεγονότα. Η ιστορία φέρνει καθυστερήσεις και αποτυχίες: ολόκληρος ο κόσμος της εμπειρίας, των θεσμών, των εκπαιδευτικών και νομικών επιτευγμάτων μπορεί να καταστραφεί ή να αποδειχθεί πιο εύθραυστος από ό,τι φαινόταν, ή να παρασυρθεί από συντριπτικό κύμα ωμής βίας. Από αυτόν τον κόσμο περνούν οι καταστροφικές στρατιές, οι οποίες δεν λαμβάνουν υπόψη τη δικαιοσύνη και την ελευθερία. Και όταν οι στρατιές φεύγουν, οι άνθρωποι πρέπει να ξαναχτίσουν ό,τι καταστράφηκε: το πραγματικό έργο της ανοικοδόμησης δεν μπορεί να αγνοήσει τη συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση, τον χώρο και τον χρόνο: ούτε μπορεί να απομονώσει κάθε άλλη σχετική πράξη καινοτομίας και περαιτέρω προόδου. Αλλά, δεν πρέπει να περιμένουμε το μέλλον αυτοσχεδιάζοντας: πρέπει να μελετάμε, να προτείνουμε, χωρίς να φοβόμαστε μήπως μας χαρακτηρίσουν ουτοπιστές ή δογματικούς. Και είναι ανάγκη οι προτάσεις μας να είναι όσο το δυνατόν συγκεκριμένες, όπως συμβαίνει όταν συντάσσουμε άρθρα του νόμου, διότι, όταν είμαστε ασαφείς, πολλά μεταρρυθμιστικά όνειρα αποδεικνύονται μη πραγματοποιήσιμα διότι δεν υπακούουν σε ακριβείς

κανόνες και δεν μπορούν να λειτουργήσουν. Η πραγματική ιστορική κατάσταση δρα στη συνέχεια διορθωτικά, αποκλείοντας ορισμένα εργαλεία και επιλέγοντας ή τροποποιώντας άλλα.

Συνεπώς, πρέπει να διατυπώσουμε τις γενικές αρχές του σοσιαλφιλελευθερισμού χωρίς να περιμένουμε από την ιστορία να τις επιβεβαιώσει ή να τις διαψεύσει. Η επικύρωσή τους συμβαίνει μόνο στη συνείδηση όσων αποδέχονται τους όρους του, ένα σύνολο μεταρρυθμίσεων και θεσμών που ο σοσιαλφιλελευθερισμός υπόσχεται και θεωρεί έγκυρους και έγκαιρους προσανατολίζοντας σ' αυτή την κατεύθυνση το πνεύμα και τον χαρακτήρα της δράσης και της πολιτικής οργάνωσης.

5. Κατ' αρχάς, σύμφωνα με τη φιλελεύθερη αντίληψη, το αυριανό κράτος πρέπει να ανανεωθεί εφαρμόζοντας την πιο αποτελεσματική οικουμενική παράδοση του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας που έχει δημιουργήσει τους νομικούς θεσμούς. Αυτοί οι θεσμοί υπάρχουν για να υπερασπίζονται και να προωθούν τις αστικές και πολιτικές ελευθερίες.

Έτσι θα αναδυθεί το φιλελεύθερο κράτος, όχι όμως χωρίς την εμπειρία των πρόσφατων δοκιμασιών.¹³ Αν και μιλάμε για «ηθική», το κράτος οφείλει να εμφανίζεται αγνωστικιστικό ως προς τη θρησκεία αλλά σαφές ως προς την ηθική. Στηρίζοντας με τη θέλησή μας τους νόμους, πρέπει να έχουμε μόνο μια σταθερή θρησκεία: τη θρησκεία της ελευθερίας. Και αυτή η θρησκεία θα είναι ο θεματοφύλακας του φιλελεύθερου κράτους.

Φυσικά, δεν ξεχνάμε ότι η άριστη πολιτική συνθήκη εξακολουθεί να είναι εκείνη των κρατών στα οποία η καλά οργανωμένη και ρυθμισμένη ελευθερία είναι τόσο ριζωμένη στο κοσμικό κράτος, ώστε επιτρέπει ακόμα και σε εκείνους τους λίγους εναπομείναντες να κάνουν προπαγάνδα εναντίον της ελευθερίας. Αλλά το κράτος πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ευαίσθητη ιστορική κατάσταση στην οποία ίσως βρισκόμαστε: ως ιδρυτής και υπερασπιστής των συνταγματικών διατάξεων, το κράτος καλείται να θέτει όρια στην ελευθερία των πολιτών, που οι ίδιοι δεν θα έθεταν χωρίς νομικό εξαναγκασμό. Ως εκ τούτου, υπάρχει ανάγκη θέσπισης συνταγματικών κανόνων που να μη βρίσκονται σε αντίθεση με τον εαυτό τους. Το μελλοντικό σύνταγμα θα εγγυάται σε όλους την ελευθερία, εκτός από εκείνους που σκοπεύουν να κάνουν χρήση της ελευθερίας τους εναντίον της ελευθερίας.

6. Για να επιτευχθεί αυτή η διάκριση, η οποία δεν μπορεί φυσικά να είναι εκτελεστική αρμοδιότητα ή έκφραση ενός κόμματος, ούτε να ανατεθεί στη νομοθετική ή δικαστική εξουσία, πρέπει μάλλον να τεθεί σε λειτουργία η τέταρτη εξουσία, η οποία θα αποτελεί αυτόνομο σώμα με σπουδαιότητα ίση των τριών παραδοσιακών εξουσιών.

Αυτή η αυτονομία και η ανεξαρτησία δεν σημαίνει την υπεροχή, τη «δικτατορία» μιας από αυτές τις εξουσίες έναντι των άλλων. Η τέταρτη εξουσία μπορεί να παρέχει ένα σύστημα ελέγχου (π.χ. την προσφυγή στη νομοθετική εξουσία που έχει τη δικαιοδοσία να τροποποιεί τις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου με πλειοψηφία τριών τετάρτων). Αυτό το Δικαστήριο θα ελέγχει ουσιαστικά το παιχνίδι των κομμάτων, σύμφωνα με την αρχή της ότι θα επιτρέπονται μόνο τα κόμματα που αποδέχονται τον βασικό κανόνα του παιχνιδιού, ο οποίος εκφράζει το ουσιαστικό περιεχόμενο του

¹³ Εννοεί προφανώς τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

φιλελευθερισμού. Κάθε κόμμα, ζητώντας νομική αναγνώριση, θα παρουσιάζει με ακρίβεια το επίσημο πρόγραμμά του, με πλήρη και απεριόριστη ελευθερία, εκτός από το σημείο της αποδοχής των υποχρεωτικών βασικών κανόνων του φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας. Δηλαδή δεν θα επιτρέπεται η λειτουργία κομμάτων που έχουν την πρόθεση να εξαλείψουν μελλοντικά και βιαίως τα άλλα κόμματα. Εδώ, δεν θα επιτρέπεται ούτε η σιωπή: κάθε πρόγραμμα κόμματος θα πρέπει, για να νομιμοποιείται, να ομολογεί ρητώς την αποδοχή αυτού του όρου. Κάθε κομματική προπαγάνδα που δεν συμμορφώνεται θα καταστέλλεται και οι δραστηριότητες του κόμματος θα θεωρούνται παράνομες. Επίσης, απαγορεύεται η σιωπηρή εκπαίδευση ή στρατιωτική προετοιμασία, ακόμα και η κομματική πειθαρχία των μελών με χαρακτήρα στρατιωτικής υπακοής, που συμβαδίζει με το πνεύμα της αντιφιλελεύθερης προπαγάνδας, η οποία προσπαθεί να θέσει υπό έλεγχο τα κομματικά προγράμματα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί π.χ. με τον δημόσιο χαρακτήρα των ετήσιων κομματικών συνεδρίων. Επίσης, για να αποφευχθούν οι παράπλευροι κίνδυνοι του κοινοβουλευτισμού, η συμμετοχή σε ένα κόμμα πρέπει είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την υποψηφιότητα στις βουλευτικές εκλογές· στις εκλογές μπορούν να προτείνονται υποψήφιοι μόνο από τα κόμματα που έχουν ήδη κερδίσει επαρκή αριθμό μελών στους κόλπους του έθνους.

7. Ένας άλλος τομέας στον οποίο αναγκαστικά θα πρέπει να επεκταθεί το λεπταίσθητο έργο της τέταρτης εξουσίας ισχύος, είναι ο Τύπος. Είναι σαφές ότι, στην περίπτωση αυτή, δεν μπορεί να υπάρξει ούτε προέγκριση, ούτε οποιαδήποτε απαγόρευση. Το πολιτικό ιδανικό της καλύτερης φιλελεύθερης και δημοκρατικής παράδοσης δεν ανέχεται ούτε λίστα απαγορευμένων βιβλίων, ούτε καταστολή της ελευθερίας του Τύπου. Γι' αυτό πρέπει να εφαρμόζεται το ποινικό δίκαιο μόνο στις περιπτώσεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν βίαιες πράξεις, ή ανοιχτή προτροπή σε βίαιες πράξεις, σε αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου χωρίς την πρόφαση του «ιδεολογικού» κινήτρου. Αλλά σχετικά με τον ημερήσιο Τύπο και τη χρηματοδότησή του, ο σοσιαλφιλελευθερισμός δεν μπορεί να αγνοήσει ότι η ελευθερία του Τύπου είναι κενή περιεχομένου όταν δεν συνοδεύεται από οικονομική δυνατότητα. Αύριο, οι λιγοστοί που έγιναν πλούσιοι σήμερα από την απουσία οποιουδήποτε φιλελεύθερου ελέγχου της δημόσιας ζωής θα είναι σε θέση να αγοράζουν πολύ περισσότερες εφημερίδες από όλους τους διανοούμενους και εργαζομένους του έθνους συνολικά. Στην αναμονή για την κοινωνική ανάπτυξη που θα εξαλείψει αυτό το πολύ σοβαρό πρόβλημα, το οποίο συμβάλλει στη διαμόρφωση λανθασμένων απόψεων και ενισχύει την αλήθεια των πλουσίων, πρέπει να φροντίζουμε να δίνουμε ίση δημοσιότητα και στην αντίθετη άποψη έτσι ώστε η ενημέρωση να μην είναι μονόπλευρη και να μην εξαρτάται από την ιδιοκτησία και την οικονομική βάση της κάθε εφημερίδας. Τα ζητήματα αυτά θα είναι ευθύνη του Συνταγματικού Δικαστηρίου, το οποίο πρέπει για τον σκοπό αυτό (όπως και για τη συνταγματικότητα των πολιτικών κομμάτων) να διαθέτει όλα τα αναγκαία ελεγκτικά όργανα και τις πληροφορίες. Κατά δεύτερο λόγο, θα πρέπει να διευκολύνει την ίδρυση εφημερίδων, σε όλες τις περιπτώσεις όπου μπορεί να διαπιστωθεί κάποιο γενικό ενδιαφέρον γι' αυτές (π.χ. όταν υπάρχουν συνδρομητές).

Σε τέτοιες περιπτώσεις, το κράτος μπορεί να παρέχει στους ιδρυτές και διευθυντές της εφημερίδας διευκολύνσεις εκτύπωσης. Τύπος με ιδέες

διαφορετικές από εκείνες του κυβερνώντος κόμματος είναι απολύτως αποδεκτός για τον φιλελευθερισμό: ο Τύπος εξαρτάται μόνο από το Συνταγματικό Δικαστήριο και έχει στόχο την ενημέρωση του κοινού με την πιο αυστηρή αντικειμενικότητα, τον εντοπισμό των προβλημάτων της δημόσιας διοίκησης και του ελέγχου της από τους πολίτες, συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της δημοκρατίας και της αυτοδιοίκησης.

Το Συνταγματικό Δικαστήριο θα υπηρετεί με τον καλύτερο τρόπο το εθνικό καθήκον της εκπαίδευσης και το συμφέρον των συγκρουόμενων κομμάτων. Επίσης, θα εμφυσά τις ίδιες αρχές στην ιστορική εκπαίδευση και θα εφαρμόζει την αντικειμενικότητα και το φιλελεύθερο πνεύμα στο ραδιόφωνο και στο σχολείο.

8. Αυτή η άποψη για την πιο οικουμενικά φιλελεύθερη οργάνωση του κράτους απαιτεί, όπως είδαμε, τη δράση του κάθε κόμματος χωριστά και μαζί, ενώ το σύνολο της εκπαίδευσης και της εθνικής άμυνας δεν εξαρτάται από την αρχή της πλειοψηφίας. Σε αυτά τα ζητήματα ο νόμος της συναίνεσης δεν χρειάζεται, για να ισχύει, την απόλυτη πλειοψηφία: αρκεί η συγκατάθεση, η μη αντίθεση, για να επικυρωθεί η οποιαδήποτε απόφαση. Όποιος είναι πεπεισμένος, στην ηθική του συνείδηση, ότι η απόφαση που συμβαδίζει με τη θέληση της πλειοψηφίας είναι λανθασμένη έχει δικαίωμα να κινηθεί για να υπερασπιστεί τη δική του άποψη. Οι νόμοι της συγκατάθεσης οφείλουν να αντλούν τη δύναμή τους από αυτήν τη σύγκρουση. Η διαμόρφωση των νόμων γίνεται βεβαίως μέσω της συναίνεσης, αλλά το ίδιο ελεύθερη πρέπει να είναι η διαμόρφωση της συναίνεσης και της διαφωνίας μέσα από το παιχνίδι της κοινής γνώμης (όπου ο καθένας προβάλλει μια γνώμη που βασίζεται στη νοημοσύνη, στην εμπειρία του και στην προσωπική του εντιμότητα). Πράγματι, αυτή η διαμόρφωση μπορεί να υπονομεύεται ή να παρεμποδίζεται από την υπερβολική δύναμη που αποκτούν ορισμένοι σε οικονομικές και πολιτικές θέσεις. Κατά τη φάση της συνταγματικής θεμελίωσης, ρυθμίζεται το δικαίωμα της κρατικής βίας, της βίαιης επιβολής του νόμου, πράγμα που εξασφαλίζει, με αφετηρία το Σύνταγμα, η συνδυασμένη παρέμβαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου και των τακτικών δικαστηρίων. Η ίδια συνδυασμένη παρέμβαση μπορεί να εμποδίσει την εξαγορά των απόψεων των πολιτών από μεγάλα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα.

Είναι σαφές ότι η διαδικασία της ίδρυσης του νέου κράτους θα παρεμβαίνει στις κολοσσιαίες μονοπωλιακές θέσεις και στα πολιτικά τους προνόμια. Όλοι αυτοί, ενωμένοι σε μια φυσική συμμαχία, σχηματίζουν ένα σύμπλεγμα δυνάμεων που έχει μερικές φορές αποφασιστικό βάρος στην πολιτική κατεύθυνση της χώρας. Από την άλλη πλευρά, η εξάλειψη αυτών των προνομίων πολιτικού χαρακτήρα, τα οποία, για κάποιο χρονικό διάστημα, ίσως έχουν προκαλέσει και ενθαρρύνει την ανάπτυξη, θέτουν σε αμφισβήτηση την ίδια την ύπαρξή της. Χρειάζονται μέτρα για την αντιμετώπιση μιας έκτακτης κατάστασης: μέτρα κατ' εξαίρεση, όχι προγραμματικά· επομένως, δεν μπορούν να συγκροτούν λεπτομερές σχέδιο. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι επαρκής ο έλεγχος από το κράτος, το οποίο μπορεί κάλλιστα να προχωρήσει σε εθνικοποιήσεις. Όταν δεν πρόκειται για θεσμούς ζωτικού κοινωνικού ενδιαφέροντος (μεγάλες τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, μεγάλες εταιρείες εξόρυξης κτλ.), οι επιχειρήσεις που έχουν ήδη σχεδόν εθνικοποιηθεί, περιορίζοντας την ιδιωτική πρωτοβουλία και επιβαρύνοντας

τον κρατικό προϋπολογισμό, θα ανατεθούν σε ιδιώτες και θα ενθαρρυνθεί ο συνεταιρισμός μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων.

Τα οικονομικά μέτρα στο στάδιο της δημιουργίας του νέου κράτους, θα περιοριστούν, όπως έχει ειπωθεί, σε όσα και μόνο παρεμβαίνουν στη λειτουργία της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Το έργο αυτό πρέπει να είναι η μήτρα για όλες τις περαιτέρω κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Οι φιλελεύθεροι απορρίπτουν το μαρξιστικό επιχείρημα ότι η νομική ισότητα του φιλελευθερισμού είναι κενή περιεχομένου κι ότι μόνο η ισότητα του σοσιαλισμού, η οικονομική ισότητα, είναι πλήρης ισότητα (Πώς μπορεί να είναι «κενή περιεχομένου» π.χ. η ισότητα που επιτεύχθηκε με την κατάργηση της δουλείας και της δουλοπαροικίας;). Ωστόσο, δεν εμπίπτουν στο αντίθετο λάθος να θεωρούν ότι η νομική ισότητα, η ισονομία, είναι επαρκής. Ο ιδανικός στόχος είναι η μεγαλύτερη δυνατή οικονομική ισότητα, αλλά οι σοσιαλφιλελεύθεροι απευθύνονται στους ανθρώπους με έναν τρόπο βαθύτερο και πιο περίπλοκο και τους καλούν να συμμετέχουν με τις ποικίλες τους δυνατότητες στην ανάπτυξη ενός κοινού πολιτισμού.

Οι σοσιαλφιλελεύθεροι δεν θέλουν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που να πέφτουν σαν την βροχή από ψηλά: τις θέλουν απόρροια της δημοκρατίας και των ελευθεριών. Παρόμοιες μεταρρυθμίσεις είναι πάντοτε, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, μια ιστορική καινοτομία. Η ύπαρξη μιας πλειοψηφίας υπέρ τους είναι η κρίσιμη εγγύηση για τον εύλογο χαρακτήρα τους και ενισχύει την αποτελεσματικότητά τους προκειμένου οι πολίτες να βελτιώσουν τη θέση τους και να ευημερήσουν. Ως εκ τούτου, πέρα από το περιεχόμενο της αυστηρά φιλελεύθερης τάξης, το νέο κράτος θα εμβαθύνει όλο και περισσότερο τη συνειδητοποίηση των κοινωνικών ιδεωδών, με αποτέλεσμα, εν τέλει, οι νόμοι να αποκτούν ισχύ μόνο με την συγκατάθεση της πλειοψηφίας. Τη βασική αρχή όλων των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που προτείνουν οι σοσιαλφιλελεύθεροι την εφαρμόζουν μέσα στο δικό τους κόμμα: είναι η ίδια αρχή, η αρχή της συμμόρφωσης, που διέπει, θεωρητικά, οποιοδήποτε κόμμα. Κάθε νόμος πρέπει να ψηφίζεται με σαφή πλειοψηφία: κάθε κοινωνική μεταρρύθμιση πρέπει να υλοποιείται μέσω της νόμιμης άσκησης της ελευθερίας και να ανταποκρίνεται στο πνεύμα της ελευθερίας.

9. Μεταξύ αυτών των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων με στόχο την καλύτερη εφαρμογή της οικονομικής δικαιοσύνης, βρίσκονται μπροστά μας εδώ (όπως έχει ήδη συμβεί με τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που τείνουν σε μια πιο ενεργητική εγγύηση της πολιτικής ελευθερίας) εκείνες που μπορούν να πραγματοποιηθούν αμέσως – όσο επιτρέπει φυσικά η συγκεκριμένη συγκυρία.

Η πρώτη και θεμελιώδης είναι η μεταρρύθμιση του σχολείου. Δεν εννοούμε τα συνήθη προγράμματα μεταρρυθμίσεων στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Μεταρρύθμιση του συστήματος στο σχολείο σημαίνει εθνική οργάνωση της διδασκαλίας που να ανταποκρίνεται, στο μέγιστο, στην ανάγκη της κοινωνικής δικαιοσύνης: στην ανάγκη κάθε νεαρό άτομο να μπορεί να αναπτύξει τις ικανότητές του στο ακέραιο, ανεξάρτητα από την οικονομική αφετηρία του. Πρέπει, προπάντων, να δημιουργήσουμε εκπαιδευτικούς: το σχολείο να προσελκύσει τις ζωντανές δυνάμεις του έθνους, όχι μόνο θραύσματα δυνάμεων. Παρά τις ευγενείς εξαιρέσεις, στο σχολείο παραμελούμε την οικονομική πλευρά των πραγμάτων. Πρέπει, δεύτερον, να εξαλείψουμε την ντροπή του αναλφαβητισμού, οργανώνοντας και

επεκτείνοντας στο μέγιστο τον αριθμό των ετών υποχρεωτικής διδασκαλίας και δίνοντας σε όλους την ευκαιρία για να ανταποκριθούν στην υποχρέωση αυτή. Θα πρέπει, και πάλι, να πάρουμε υπόψη ότι η παιδεία είναι ίση για όλους σύμφωνα με το πνεύμα και υπό τον έλεγχο του Συνταγματικού Δικαστηρίου, με τις πιο απλές και θεμελιώδεις αρχές της φιλελεύθερης συνύπαρξης, ως απαραίτητη προετοιμασία για την άσκηση της πολιτικής ζωής. Συνδυάζοντας ένα σύστημα αυστηρής επιλογής και αριστείας που να καθίσταται δυνατό από τη βελτίωση του επιπέδου των εκπαιδευτικών, με την ευρεία διανομή υποτροφιών και την καθιέρωση δωρεάν παιδείας για τους φτωχούς ανθρώπους που την αξίζουν, θα εξασφαλίσουμε την ανάδειξη των ανθρωπίνων αξιών σε όλες τις κοινωνικές τάξεις.

Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να επιχειρήσουμε τη συγχώνευση και την κατάργηση των τάξεων και να προετοιμάσουμε την ανθρωπότητα για μεγαλύτερα κοινωνικά επιτεύγματα. Η ποικιλία, τα διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και η καλύτερη μόρφωση των μαζών, οδηγεί σε καλύτερη κατανόηση των πολιτικών προβλημάτων. Αυτό δεν σημαίνει ότι, με μια τέτοια οργάνωση, οι άνθρωποι θα αποφεύγουν τα «ταπεινά» επαγγέλματα αναζητώντας τα «υψηλότερα». Η βελτιωμένη μορφή επαγγελματικής επιλογής και η μείωση του εισοδηματικού χάσματος μεταξύ των διαφόρων μισθών θα αποτρέψουν ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Παράλληλα, οι καλύτεροι μεταξύ των εργατών και των αγροτών θα έχουν την ευκαιρία να εφαρμόσουν τις δεξιότητές τους στις διάφορες κοινωνικές και διοικητικές οργανώσεις, οι οποίες θα είναι επίσης προσανατολισμένες προς το σύστημα των ελεύθερων εκλογών. Οι μεταρρυθμίσεις των νομικών και οικονομικών θεσμών σε σοσιαλιστική κατεύθυνση, πρέπει να γίνονται από κοινού (εργάτες, τεχνίτες, διαχειριστές, διευθυντές) και να βασίζονται στην υιοθέτηση των ίδιων ιδανικών.

10. Αυτή η οργάνωση για τη μέγιστη αξιοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού του έθνους και οποιαδήποτε άλλα μέτρα κοινωνικού χαρακτήρα που θα χρειαστεί να λάβει το κράτος, θα απαιτούν, φυσικά, σημαντική αύξηση του δημόσιου πλούτου. Αυτό θα επιτευχθεί, σε κάποιο βαθμό, από μια σοφότερη διοίκηση και οικονομική διαχείριση. Η αναχαίτιση των ιμπεριαλιστικών περιπετειών θα μειώσει τις στρατιωτικές δαπάνες· η συνταγματική πολιτική ζωή θα μειώσει σε μεγάλο βαθμό τις δαπάνες της αστυνομίας· η ίδια η εσωτερική δομή του φιλελεύθερου κράτους θα εμποδίσει τη ροή χρήματος των φορολογουμένων στις τσέπες των δημοσίων λειτουργών και των επιχειρηματιών· η διοικητική αποκέντρωση, η οποία θα επιδιώξει να αξιοποιήσει στον μέγιστο βαθμό τις τεχνικές και οικονομικές δυνατότητες, θα πλησιάζει όλο και περισσότερο τη δημόσια διαχείριση του χρήματος στις ανάγκες των πολιτών, αυξάνοντας την αποτελεσματικότητα και την εξοικονόμησή του.

Αλλά το κράτος πρέπει επίσης να μεταρρυθμίσει το φορολογικό καθεστώς και το κληρονομικό δίκαιο που πρέπει να ανταποκρίνονται στην ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη. Η φορολογία πρέπει να γίνεται με προοδευτική κλίμακα (ο φόρος, ο φορολογικός συντελεστής, να αυξάνεται ανάλογα με το εισόδημα). Περίπου παρόμοια θα είναι η κλιμάκωση στον φόρο κληρονομίας όπου θα υπάρχει ένα κατώτατο όριο απαλλαγής από τον φόρο. Και στους δύο τομείς, της φορολογίας εισοδήματος και του φόρου κληρονομίας, οι μεταρρυθμίσεις πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις αντιφατικές

απαιτήσεις: 1) τη συμβολή στον ιδιωτικό πλούτο, ο οποίος όμως δεν πρέπει να είναι υπερβολικός σε αναλογία με την εργασία που έχει προσφέρει ο πολίτης και 2) την ενθάρρυνση για οικονομική άνοδο του ατόμου και της οικογένειάς του.

Επιπλέον, πρέπει να προχωρήσουμε σταδιακά σε όλες εκείνες τις ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις που θα τείνουν να αποκλείσουν ή να περιορίσουν την κατοχή και την ιδιωτική χρήση του κεφαλαίου όταν πρόκειται για τη διοίκηση. Η ουσιώδης αρχή σε αυτόν τον τομέα είναι ότι η διοίκηση δεν μπορεί να λειτουργεί σαν οποιαδήποτε επιχείρηση με όρους ελεύθερου ανταγωνισμού, και ως εκ τούτου, με αυτοέλεγχο των κερδών και των εισοδημάτων. Παρόμοιες μεταρρυθμίσεις θα γίνουν, κατά προτεραιότητα, στις ασφαλιστικές εταιρείες, στις τράπεζες, στις μεταφορές, στις επικοινωνίες, στην παραγωγή ενέργειας, στα ορυχεία, στα δημόσια έργα, καθώς και στην αγροτική γη και στα ακίνητα που υπερβαίνουν ένα συγκεκριμένο όριο. Πρέπει ταυτοχρόνως να δημιουργήσουμε, υπομονετικά, τα πλαίσια των νέων διευθυντών ώστε να καταστούν δυνατές και βιώσιμες παρόμοιες μεταρρυθμίσεις, και να ανοίξει ο δρόμος για περαιτέρω επέκτασή τους. Πρέπει, δηλαδή, να εκπαιδύσουμε τους εργαζομένους ώστε να συμμετέχουν στη διοίκηση, να κατανοήσουν τι σημαίνει κόστος και κέρδος, να ασκούν έλεγχο μέσω των μορφών των συμβουλίων εργαζομένων, όπως εργατικά συνδικάτα και συνεταιριστικές οργανώσεις, με βάση την ελευθερία και τον σεβασμό του νόμου, χωρίς ταξικό εγωισμό και συντεχνιακό πνεύμα.

11. Σχετικά με την εξωτερική πολιτική, η κατευθυντήρια αρχή των φιλελεύθερων είναι προφανώς ίδια με εκείνη της εγχώριας πολιτικής: η αρχή της ειρηνικής και αρμονικής συνύπαρξης των εθνών διατηρώντας την ατομικότητα σύμφωνα με τους νόμους της δικαιοσύνης και της ελευθερίας.

Οι φιλελεύθεροι απορρίπτουν όχι μόνο όλες τις μορφές ιμπεριαλισμού, εθνικισμού και ρατσισμού, αλλά και την αρχή της «ανεξαρτησίας της πολιτικής ηθικής» ως κινητήρια δύναμη της πολιτικής των ηγεσιών έναντι του έθνους τους. Η μοναδική μη χυδαία μορφή με την οποία μπορεί να εμφανιστεί αυτή η έννοια είναι ο «ιερός εγωισμός» στον οποίον επενδύει ο πολιτικός εφόσον εκπροσωπεί και υπερασπίζεται τα συμφέροντα των συμπατριωτών του εναντίον των συμφερόντων άλλων εθνών. Αλλά ακόμη και σε αυτήν τη μορφή χρειάζεται κριτικό πνεύμα. Κανείς δεν επιτρέπεται να ενδιαφέρεται τόσο για την οικογένειά του ώστε να αδιαφορεί πλήρως για τις άλλες οικογένειες. Κανείς δεν μπορεί να είναι τόσο αφοσιωμένος στη δική του πόλη, ώστε να θεωρεί αρνητικό ό,τι είναι ευεργετικό για τις άλλες πόλεις. Κανείς δεν μπορεί προσκολλάται με τέτοιο τρόπο στο έθνος του ώστε να τυφλώνεται ως προς το καλό της ανθρωπότητας. Το ιδανικό της αντοχής, της δύναμης, της κυριαρχίας πρέπει να εντάσσεται σε μια σφαίρα νομιμότητας, δηλαδή να δοκιμάζεται από το υψηλότερο ιδανικό του δικαίου και της ηθικής.

Από την άλλη πλευρά, η απόρριψη του ιδανικού του πολέμου και όλα όσα περιλαμβάνει (αυταρχισμός, προστατευτισμός, οικονομική και πνευματική απομόνωση) δεν είναι μόνο μια ηθική απαίτηση: ανταποκρίνεται επίσης σε μια προφανή οικονομική επιταγή. Σε άλλες εποχές, όταν αγωνίζονταν στρατιές και όχι έθνη, το κόστος του πολέμου ήταν γελοίο σε σύγκριση με το σημερινό και υπήρχε ελπίδα να αντισταθμιστεί από τα οικονομικά οφέλη μιας νίκης. Σήμερα, η τεχνολογία έχει φέρει τα πράγματα σε τέτοιο σημείο που μόνο το οργανωμένο ψέμα της προπαγάνδας μπορεί να κάνει τους ανθρώπους να

πιστεύουν ότι ο πόλεμος είναι κερδοφόρα επιχείρηση. Ο ολοκληρωτικός πόλεμος σηματοδοτεί, υπό την έννοια αυτή, ένα σημείο καμπής στην ιστορία: ο πόλεμος παραείναι ακριβός και παύει να έχει οικονομικά οφέλη. Όποιος λοιπόν επαναλαμβάνει ότι η εξωτερική πολιτική είναι ένας αέναος αγώνας για κυριαρχία κι ότι δεν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε σε πιθανή μεταστροφή των λαών και των κρατών στο ιδανικό της ομαλής και ειρηνικής κοινότητας των εθνών, δεν εκδηλώνει μόνο ηθική ευτέλεια αλλά και έλλειψη κατανόησης της ιστορίας. Η ιστορία και η οικονομία προχωρούν προς τα μπρος.

Οι σοσιαλφιλελεύθεροι εμπνέονται, για να χαράξουν την εξωτερική τους πολιτική, από τα ιδανικά της διεθνούς αλληλεγγύης, υποστηρίζοντας οτιδήποτε θα μπορούσε να τα ευνοήσει: αφοπλισμό, ευρωπαϊκή ομοσπονδία, δικαστικές αρχές και μέσα εξαναγκασμού για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Την ίδια στιγμή, θα κάνουν ό,τι μπορούν στο πεδίο της πολιτικής δουλειάς και της προπαγάνδας ώστε η κοινότητα των εθνών να διαμορφώνεται όχι μόνο με τις αρχές του διεθνούς φιλελευθερισμού, που εγγυώνται την ανεξαρτησία των κρατών και την ειρηνική διαιτησία επίλυσης των διαφορών, αλλά και με τις αρχές του διεθνούς σοσιαλισμού που εγγυώνται ίσα δικαιώματα από οικονομική άποψη. Αυτό σημαίνει κατάργηση ή μέγιστη δυνατή μείωση των τελωνειακών φραγμών, με οποιοσδήποτε ρυθμίσεις αποζημίωσης, εμπνευσμένες από το κριτήριο της κοινής δικαιοσύνης, για τα κράτη που επιβαρύνονται. Επίσης, σημαίνει διεθνοποίηση των αποικιών και των μεγάλων πηγών πρώτων υλών, καθώς και προοδευτική επέκταση των δικαιωμάτων του πολίτη πέρα από τα σύνορα των μεμονωμένων εθνών.

12. Τόσο για τον διεθνιστικό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής, όσο και για την ουσιαστική ανεξαρτησία της συνολικής ηθικής της πολιτικής από τα αυστηρά εθνικά δόγματα, οι σοσιαλφιλελεύθεροι δεν περιορίζονται στα σύνορα μιας χώρας. Ως εκ τούτου, καλούν να δημιουργηθεί μια διεθνής κοινότητα, που να αποτελείται από όλους όσους, σε οποιαδήποτε χώρα, μοιράζονται τη θεωρία και τα ιδανικά τους. Αυτή η «Διεθνής» είναι ένα δέντρο ελευθερίας που δεν πρέπει να πεθάνει· με τις ιδέες του και την πρακτική του προτείνει ηθική και κοινωνική ανανέωση, δημιουργώντας έναν πολιτικό πολιτισμό όπου συναντώνται τα διάφορα ρεύματα και οι στάσεις: μέσα από αυτή την πολυπλοκότητα θα προκύψει η ιστορική γονιμότητα.

Με τον τρόπο αυτό οι σοσιαλφιλελεύθερες εκκλήσεις για τον άνθρωπο ως πολίτη του κόσμου τείνουν να εξισώνουν τις λύσεις της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής των πολιτικών προβλημάτων με την αυξανόμενη εφαρμογή των αρχών της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της νομικής ισότητας. Πρόκειται τόσο για μέρος του κομματικού τους προγράμματος όσο και για γενική συνταγματική αντίληψη της συνύπαρξης των κομμάτων. Η πρώτη πτυχή αντιστοιχεί στο σοσιαλφιλελεύθερο πρόγραμμα, ενώ η δεύτερη είναι καθαρά φιλελεύθερη.

Σε αυτήν τη δεύτερη πτυχή, ο σοσιαλφιλελευθερισμός προσφέρει μια κοινή βάση κατανόησης για όλους και για όλες τις τάσεις που δέχονται τον βασικό κανόνα του παιχνιδιού: τον κανόνα της ισότητας και της ελευθερίας που δεν πρέπει να αυτοκτονήσει. Προσβλέπει στη δημιουργία ενός μετώπου ελευθερίας με το οποίο συντάσσονται όλοι όσοι, παρά τις αποκλίσεις, αποδέχονται τη θεωρία των συνταγματικών ελευθεριών και των αναγκαίων θεσμών για την εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας.

Όποιος έχει συναίσθηση της ιδιότητας του πολίτη και της κοινής πολιτικής ζωής πρέπει να ανήκει σε αυτό το μέτωπο. Αυτό είναι το κοινό μέτωπο της ελευθερίας και της δικαιοσύνης.

Μεταγραφές ονομάτων και όρων

Βεντοτένε (Ventotene)
Δικαιοσύνη και Ελευθερία (Giustizia e Libertà)
Ενοποιημένο Σοσιαλιστικό Κόμμα (Partito Socialista Unificato/PSU)
Κέντρο Μελετών Πιέρο Γκομπέτι (Centro studi Piero Gobetti)
Κόμμα της Δράσης (Partito d'Azione)
Κοφραντσέσκο Ντίνο (Cofrancesco Dino)
Κρόσε Μπενεντέτο (Croce Benedetto)
Λα Στάμπα (La Stampa)
Μαντσίνι Τζουζέπε (Mazzini Giuseppe)
Μόσκα Γκαετάνο (Mosca Gaetano)
Πανοράμα (Panorama)
Ρόσσι Ερνέστο (Rossi Ernesto)
Σιαβόνε Μισέλε (Schiavone Michele)
Σπινέλλι Αλτιέρο (Spinelli Altiero)
Σχολή Ανωτάτων Σπουδών της Πίζας (Scuola Normale Superiore di Pisa)
Φιλελεύθερη Επανάσταση, Η (Rivoluzione Liberale, La)